

Dagbladet – Ideer, lørdag 5.9.2009

Rasjonalitetens lureri

Av Petter Mejlænder

For ikke mange dager siden sto jeg sammen med noen hyttenaboer i fjæresteinene i Aust-Agder og spadde råolje med hendene. Den var tjukk og svart som brøddeig fra helvete. Fuglene som var innsmurt med det giftige limet kunne vi ikke hjelpe, heller ikke sneglene, fiskeyngelen, strandrekene og alle de andre stedbundne organismene. Sivilisasjonen hadde gjort næringskjedens trygge yngleplasser til drapsmaskiner.

At det var en tankbåt med navnet Full City og et kinesisk mannskap som sto bak er ironisk. Likeledes at dette sivilisasjonens mesterverk, som et tankskip unektelig er, ble slengt på grunn av et vanlig norsk uvær. Når vi i tillegg får vite at skipet var registrert i Panama, og at det norske oljefondet investerer i eierselskapet, da forstår vi at dette er mer enn ironi, det var selveste Verdensøkonomien som kom på visitt til Langesund. De som ennå har overskudd til å smile, kan humre over det satiriske i at en av Norges verste forurensningsskandaler skjer akkurat der hvor vellykkete representanter for den norske oljevelstanden soler fettvalkene.

Men griseriet dreper ikke bare liv og ferieglede, oljen dreper også livsløgnere. En slik ulykke viser seg nemlig å være kalkulert risiko, altså en pris vi har vært villige til å betale. Det som lekket ut av den fulle byen var altså ikke bare råolje, det var politikk og sunn fornuft. Våre ledere har, med åpne øyen og lukket pengesekk, skjøvet forbud og beredskap foran seg: De har gamblet med naturen og vårt gode liv som innsats.

Vi opplevde det samme sjokket da finanskrisen veltet inn over oss. Den gang ble alle rammet: Både tiggerne i Østen og milliardærene i Vesten. Enkel hoderegning tilsa at veksten

ikke kunne fortsette i det uendelige; før eller siden *måtte* det sprekke. Men selvbedraget i finansverdenens fulle by tok overhånd. Ekspertene mente korreksjonen ikke ville komme *så* raskt, og i hvert fall ikke ramme *så* kraftig. Men limet i verdensøkonomien holdt ikke.

Hva er det som gjentatte ganger rammer oss? Minner det ikke om sneversyn, kortsiktighet og manglende evne til å erkjenne farer, hensikt og mål? Driver vi rett og slett med noe som er for stort for oss?

Sjokkerkjennelsene fra olje og finans viser at vi mangler tillit til hverandre. I bunn og grunn verken skjønner eller tror vi på systemet. Rasjonalitet viser seg å være gambling med titusener av skip som kjører slalåm mellom skjærene i Oslofjorden, og å overlate verdensøkonomien til selvopptatte lurendreiere.

I korte historiske glimt forstår vi at det er noe grunnleggende galt med vår tenkemåte. Vi klarer ikke overveie, beslutte og styre relevant. Vi ser ikke konsekvensene av det vi gjør fordi vi ikke har et troverdig mål for det vi driver med. Vi har vanskjøttet sinnelaget og våre moralske instinkter. Derfor driver vi mot fjæresteinene med oljesvart nihilisme som åndelig ballast. Er det noen som våger å påstå at Rasjonaliteten ikke har lurt oss?

Lureriet får oss til å se nærsynt på noe som krever langsyn, og vi ser bare deler der det kreves helhet og sammenheng. Vi fatter ikke at vi er av naturen, og at naturen lever på vår nåde – og at vi ikke har noe annet liv enn den levende naturens umåtelige raushet. Det er naturen – vi – som dør, når strandrekene i Vestfold, Telemark og Agder drukner i råolje.

Der religionene i sin tid førte oss bak lyset med ”den allmektige gud” og ”livet etter døden”, har rasjonaliteten ført oss inn i enda et formørkende blindspor. Det som skulle berike oss som mennesker, reduserer oss både som ånd og legeme. Vi leser det daglig av statistikker og forskningsrapporter: Stadig flere av oss faller utenfor oss selv og systemet, og artenes opprinnelse går mot artenes utslettelse. Snart lever vi i en døende militarisert verden av reparasjons- og underholdningsindustri. Der er det ikke plass til strandreker.

Men det er fortsatt håp. For det er såpass liv i oss at vi glimtvis savner den store tenkningen. Den som overskuer sammenhengene og ser at tiden er noe mer enn Stortingsperioder og bunnlinjer i årsregnskap -- og at livet er noe mer enn produksjon og lønnsvekst. Men i vår søken opplever vi enda et rasjonalitetsbedrag: Radio- og tv-sendinger er forvandlet til pludrestuer og ungdomsklubber. Man kaster seg over avknappen i ren fortvilelse, og søker eksil i god gammeldags lesning, kvalitetsfilm eller en enslig seriøs radiokanal. Hvordan skal vi tyde skriften på svabergene hvis avvikerne i etermediene tror de jobber i barne-tv?

Det er ikke mer enn lureri igjen av Rasjonaliteten. Den ga oss aldri gps-en som peker helt til polene, og det digitale kartet viste oss aldri annet enn utsnitt. Sneversynet er blitt vår husgud, og makten har havnet i klørne på ideologiprodusenter, administratorer og lykkejegere. Full City var en budbringer fra Pushwagners Soft City.

Det er tyranniet -- rasjonalitetens tyranni -- som dirigerer oss. Liksom alle andre tyranner beroliger den med mykt søvndyssende snakk, mens den fører oss inn i en stadig mer destruktiv virkelighet. Ordbøkene har for lengst fortalt oss at rasjonalitet aldri har vært noe annet enn hensiktsmessighet. Det fullstendig rasjonelle mennesket er en robot.

Den ”fulle” og ”myke” byen er beviset på at vår idealiserte rasjonalitet aldri har eksistert som noe annet enn illusjon. Det finnes bare *rasjonaliteter* -- uendeligheter av dem. Rasjonalitetene er mange fordi de bor i hver enkelt av oss. Rasjonalitetene er summen av våre erfaringer, og består av følelser, nysgjerrighet, kunst, åndedrett, trær som gror, barneøyne som smiler og fugler som synger om morgenen – ikke bare lojalt tilpasset intelligens.

Rasjonalitetene er paradoksale. De bygger på individet, men er kollektive. De er tid- og stedbundne, men sprenger alle rammer. De forener liv og produksjon; kvalitet og vekst; moral og økonomi; ånd og materie. Som mennesker lever vi i en blandingsvirkelighet. Selv Adam Smith forsto det.

Før det grelle erkjennelsens lys, som Full City fikk til å blaffe i våre sinn, slukner, har vi mulighet til å gripe fatt i vår personlige rasjonalitet, den som omfatter hele vår menneskelighet. Vi bør tviholde på den og pleie den, før den tyranniske søvnen nok en gang tar makten over oss. Som en første øvelse kan vi benyttet Stortingsvalget til å tenke helt til Fremtiden. Hva om vi alle sammen tok bladet fra munnen og skylappene fra øynene og fortalte de høye herrer og damer hva vi egentlig vil med livet *som mennesker?*

”Mennesket er noe som kontinuerlig blir til,” sa Arne Næss et par år før han døde. Vi må våge å finne det mennesket. Ta det i hånden på vei mot stemmeurnen. Og la det vise oss *rasjonalitetenes* veier mot varigere livsverdier.

Petter Mejlænder er forfatter og journalist. Han arbeider med en biografi om kunstneren Pushwagner, og har skrevet flere bøker sammen med filosofen Arne Næss. Han innleder i dag til debatt om ”Rasjonalitetens tyranni” på Protestfestivalen i Kristiansand.